כיתה ח' | גמרא | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | קידושין כט ע"ב – ל ע"א

חמ"ד: תכנית הגמרא לכיתה ח' היא מסכת קידושין, מ"כל מצות הבן" (כט ע"א) עד לד ע"ב; חומר מבחן המפמ"ר: כט ע"א – לג ע"ב. ממלכתי: אין חובת גמרא בתכנית; אפשר ללמד כהעשרה.

"וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם": תורה מדור לדור

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו מאיזה פסוק לומדים את החובה ללמד את הבן תורה, ואת החובה של אדם ללמוד בעצמו ("וּלְמַדְתֶּם").
- התלמידים יסבירו את המחלוקת "הוא ללמוד ובנו ללמוד" בין תנא קמא לרבי יהודה, בעזרת רש"י.
- התלמידים יסבירו את דברי רבי יהושע בן לוי על המלמד את בן בנו, ואת הסיפור עם רבי חייא בר אבא.
- התלמידים יכירו דרך דרשה: "וסמיך ליה" (פסוק שסמוך לפסוק).

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הורים חייבים לילדיהם, ומה ילדים חייבים להוריהם?

היחידה עוברת בשני הכיוונים: "מצות הבן על האב" (מה האב חייב לעשות לבנו) ו"מצות האב על הבן" (כיבוד ומורא). בשיעור האחרון כל תלמיד יכתוב "חוזה בין דורות" משלו, עם ראיות מהגמרא.

🧪 פתיחה: מי לימד אותך?

שואלים: **מה למדתם מסבא או מסבתא, או ממישהו מבוגר במשפחה?** שלושה-ארבעה תלמידים משתפים. כותבים על הלוח חץ: סבא/סבתא ← הורה ← ילד. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

"ללמדו תורה, מנלן?" הגמרא לומדת מ"וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם" (דברים יא, יט). ומי שאביו לא לימד אותו חייב ללמד את עצמו, מ"וּלְמַדְתֶּם" (רש"י: מהפסוק "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", דברים ה, א). שימו לב: אותן אותיות, ניקוד אחר ופירוש אחר. זו הזדמנות ללמד איך הגמרא קוראת פסוקים.

ברייתא: "הוא ללמוד ובנו ללמוד", כשאין אפשרות לשניהם, האב קודם. רבי יהודה: אם הבן "זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו", הבן קודם. רש"י מסביר: כשאין לאב "סיפוק נכסים" לשניהם, הבן ילמד והאב יטרח בפרנסה. (בגמרא יש אחר כך סיפור על רב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב ואבייי; אנחנו לא מביאים אותו כאן.)

רבי יהושע בן לוי: המלמד את בן בנו תורה, "מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני", כי אחרי "והודעתם לבניך ולבני בניך" כתוב (דברים ד, ט–י) "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב". הגמרא מספרת שרבי

חייא בר אבא ראה את רבי יהושע בן לוי ממהר עם הנכד לבית הכנסת, בלי לסדר את כיסוי הראש, ומאז רבי חייא בר אבא לא אכל ארוחת בוקר לפני שלימד את הילד. זה סיפור על סדר עדיפויות (פירוש שלנו).

המשנה והגמרא מבחינות בין חובות האב לחובות האם ובין בנים לבנות. כדאי להציג את הדברים כפי שהם כתובים, להסביר את הנימוק שהגמרא נותנת, ולאפשר שאלות בכבוד. איך הדברים נוהגים למעשה בימינו, כל קהילה נוהגת לפי רבה. בגמרא (כט ע"ב) יש גם דיון מפורש על לימוד תורה לבנות; לא הבאנו אותו כאן, ומומלץ שהמורה תקרא אותו לפני השיעור.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **מְנָלַן** = מנין לנו?; **אַגְמְרֵיהּ** = לימד אותו; **לְמִיגְמַר נַפְשֵׁיהּ** = ללמד את עצמו; **זָרִיז וּמְמוּלָּח** = מהיר וחריף; **וּסְמִיךְ לֵיהּ** = וסמוך לו (הפסוק שאחריו); **דִּיסְנָא** = מטפחת (רש"י: סדין, כיסוי פשוט); **יָנוֹקָא** = הילד; **לָא טָעֵים אוּמְצָא** = לא טעם בשר (רש"י: ארוחת בוקר קטנה); **מוֹסְפֵיהּ** = מוסיף לו.

גמרא, קידושין כט ע"ב: מנין?

לְלַמְּדוֹ תּוֹרָה. מְנָלַן? דִּכְתִיב: ”וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם”. וְהֵיכָא דְּלָא אַגְמְרֵיהּ אֲבוּהּ מִיחַיַּיב אִיהוּ לְמִיגְמַר נַפְשֵׁיהּ, דִּכְתִיב: ”וּלְמַדְתֶּם”.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** ללמדו תורה – מנין לנו? שכתוב: "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם". ובמקום שאביו לא לימד אותו, הוא עצמו חייב ללמד את עצמו, שכתוב: "ולמדתם".

ברייתא בגמרא, קידושין כט ע"ב: מי קודם?

תָּנוּ רַבָּנַן: הוּא לִלְמוֹד וּבְנוֹ לִלְמוֹד – הוּא קוֹדֵם לִבְנוֹ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אִם בְּנוֹ זָרִיז וּמְמוּלָּח וְתַלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּים בְּיָדוֹ – בְּנוֹ קוֹדְמוֹ.

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** שנו חכמים: הוא צריך ללמוד ובנו צריך ללמוד (ואין אפשרות לשניהם) – הוא קודם לבנו. רבי יהודה אומר: אם בנו זריז וחריף, ותלמודו מתקיים בידו (זוכר ומצליח) – בנו קודם לו.

גמרא, קידושין ל ע"א: רבי יהושע בן לוי

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כָּל הַמְלַמֵּד אֶת בֶּן בְּנוֹ תּוֹרָה מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִילּוּ קִבְּלָהּ מֵהַר סִינַי, שֶׁנֶּאֱמַר: ”וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ”, וּסְמִיךְ לֵיהּ: ”יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה’ אֱלֹקֶיךָ בְּחֹרֵב”.

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** אמר רבי יהושע בן לוי: כל המלמד את בן בנו תורה, הכתוב מחשיב לו כאילו קיבל אותה מהר סיני, שנאמר "והודעתם לבניך ולבני בניך", וסמוך לו: "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב".

גמרא, קידושין ל ע"א: הסיפור

רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אַשְׁכְּחֵיהּ לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי דְּשָׁדֵי דִּיסְנָא אַרֵישֵׁיהּ וְקָא מַמְטֵי לֵיהּ לְיָנוֹקָא לְבֵי כְּנִישְׁתָּא. אֲמַר לֵיהּ: מַאי כּוּלֵּי הַאי? אֲמַר לֵיהּ: מִי זוּטַר מַאי דִּכְתִיב: "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ" וּסְמִיךְ לֵיהּ: "יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בְּחֹרֵב"? מִכָּאן וְאֵילָךְ, רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא לָא טָעֵים אוּמְצָא עַד דְּמַיְיתֵי לְיָנוֹקָא לְבֵית מִדְרְשָׁא.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** רבי חייא בר אבא מצא את רבי יהושע בן לוי, שזרק מטפחת על ראשו והיה מביא את הילד (נכדו) לבית הכנסת. אמר לו: למה כל כך (ממהר)? אמר לו: האם קטן מה שכתוב "והודעתם לבניך" וסמוך לו "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב"? מאז והלאה, רבי חייא בר אבא לא טעם בשר (ארוחת בוקר) עד שהקריא לילד (חזר איתו על מה שלמד) והוסיף לו. רבה בר רב הונא לא טעם בשר עד שהביא את הילד לבית המדרש.

רש"י, כט ע"ב, ד"ה דכתיב ולמדתם

דכתיב ולמדתם - קרא אחרינא הוא ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם (דברים ה':א'):

רש"י, כט ע"ב, ד"ה אם היה בנו זריז

אם היה בנו זריז - והאב רואה שיצליח ממנו ואין לו סיפוק נכסים שילמדו שניהם ילמוד בנו והוא יטריח אחר מזונות ויספיקנו:

רש"י, ל ע"א, ד"ה דשדי דיסנא ארישיה

דשדי דיסנא ארישיה - סדין שאינו ראוי לעטיפת הראש אלא כסוי בעלמא שם על ראשו שלא לילך בגילוי ראשו ולא הספיק להתעטף בסודרו:

רש"י, ל ע"א, ד"ה מאי כולי האי

מאי כולי האי - שמיהרת לצאת בלא עטיפה ההוגנת לך:

רש"י, ל ע"א, ד"ה עד דמקרי לינוקא ומוספיה

עד דמקרי לינוקא ומוספיה - מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "אִם בְּנוֹ זָרִיז וּמְמוּלָח וְתַלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּים בְּיָדוֹ – בְּנוֹ קוֹדְמוֹ"

💭 **מפרשים:** רש"י: "והאב רואה שיצליח ממנו ואין לו סיפוק נכסים שילמדו שניהם ילמוד בנו והוא יטריח אחר מזונות ויספיקנו".

📜 **כתוב:** "מַאי כּוּלֵי הַאי"

💭 **מפרשים:** רש"י: "שמיהרת לצאת בלא עטיפה ההוגנת לך". פירוש שלנו: רבי יהושע בן לוי ממהר כל כך, עד שלא עצר לסדר את כיסוי הראש.

📜 **כתוב:** "עַד דְּמַקְרֵי לְיָנוֹקָא וּמוֹסְפֵיהּ"

💭 **מפרשים:** רש"י: "מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מי לימד אותך? החץ בין הדורות (5 דקות)
2. "ולִמַּדתם" ו"ולְמַדתם": קריאה, ניקוד ופירוש (8 דקות)
3. "הוא ללמוד ובנו ללמוד": מחלוקת ורש"י, דיון קצר (8 דקות)
4. רבי יהושע בן לוי: "וסמיך ליה", המלמד את בן בנו (6 דקות)
5. הסיפור עם רבי חייא בר אבא: קריאה דרמטית בזוגות (8 דקות)
6. עבודה בזוגות: דף העבודה (7 דקות)
7. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מאיזה פסוק לומדים שאב חייב ללמד את בנו תורה? ומאיזה שאדם חייב ללמד את עצמו?
2. מה ראה רבי חייא בר אבא, ומה שאל?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. הסבירו את המחלוקת בין תנא קמא לרבי יהודה: מתי הבן קודם לאב? היעזרו ברש"י.
2. איך רבי יהושע בן לוי לומד מ"וסמיך ליה" שהמלמד את נכדו כאילו קיבל תורה מסיני?

הערכה (מה דעתי?)

1. מה השתנה אצל רבי חייא בר אבא אחרי המפגש? מה זה מלמד על כוחה של דוגמה אישית?
2. האם הייתם מוותרים על משהו שלכם כדי שאח קטן או בן משפחה יוכל ללמוד? מה ועל מה לא?

🏁 סיכום השיעור

החץ על הלוח מתארך: הגמרא רואה בלימוד תורה שרשרת דורות, עד הר סיני. הורים חייבים ללמד, ולפעמים מוותרים על הלימוד שלהם בשביל הילד. בשיעור הבא נעבור לכיוון השני: מה הילד חייב להוריו.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מה ההבדל בין "וְלִמַּדְתֶּם" ל"וּלְמַדְתֶּם"?
2. משפט אחד: מה למדתי מהסיפור על רבי יהושע בן לוי?

💡 הערות למורה

ההבחנה בין "ולִמַּדתם" (ללמד אחרים) ל"ולְמַדתם" (ללמוד בעצמך) היא דוגמה טובה לדרשה שנשענת על ניקוד. כדאי לכתוב את שתי המילים על הלוח ולנקד.

הפסוקים "והודעתם לבניך ולבני בניך" ו"יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב" הם מדברים ד, ט–י. אפשר להראות את הסמיכות בתנ"ך.

"לא טעים אומצא": רש"י מסביר שהיו רגילים לטעום מעט בשר על גחלים בבוקר, כלומר ארוחת בוקר.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

שתי הקריאות של "ולמדתם", טבלת המחלוקת "מי קודם", שאלות על רבי יהושע בן לוי והסיפור, ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- קידושין כט ע"ב (ספריא)
- קידושין ל ע"א (ספריא)
- רש"י על קידושין ל ע"א (ספריא)
- דברים ד, ט–י (ספריא)

מחוון: "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם": תורה מדור לדור

1. וְלִמַּדְתֶּם: חובה ללמד אחרים, את הבנים ("וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם"). וּלְמַדְתֶּם: חובה ללמוד בעצמך; מי שאביו לא לימד אותו חייב ללמד את עצמו.
2. תנא קמא: האב קודם. רבי יהודה: הבן קודם, אם הוא "זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו".
3. רש"י: הבן ילמד, והאב "יטריח אחר מזונות ויספיקנו", כלומר יעבוד ויפרנס אותו.
4. מי שמלמד את נכדו תורה, "מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני", כי הפסוק על הנכדים סמוך לפסוק על מעמד הר סיני (חורב).
5. רבי יהושע בן לוי מיהר להביא את נכדו לבית הכנסת, עם מטפחת פשוטה על הראש (רש"י: לא הספיק להתעטף כראוי). רבי חייא בר אבא שאל "מאי כולי האי?" (למה כל כך?), וריב"ל ענה מהפסוקים. מאז רבי חייא בר אבא לא אכל בבוקר עד שלימד את הילד.
6. רש"י: "מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר". תשובה פתוחה: חזרה מקבעת את מה שנלמד, והוספה מקדמת את הילד.